

Для посилань: Пискун О. М. Особистісний підхід у підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій. *Актуальні проблеми підготовки вчителя трудового навчання та технологій середньої школи : теорія, досвід, проблеми* [Електронне мережне наукове видання]. 2018. Вінниця. С. 10-13.

УДК 371.134

Пискун О.М., кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри педагогіки, психології і методики технологічної освіти
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
м. Чернігів
oks76@ukr.net

ОСОБИСТИСНИЙ ПІДХІД У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. *Розкриваються основні теоретичні положення особистісно орієнтованої освіти співвідносно до професійної підготовки майбутнього вчителя. Визначаються та аналізуються провідні особистісні якості студента як суб'єкта навчальної діяльності (ступінь суб'єктності, характер смислоутворювальних мотивів, продуктивність навчання), а також вплив суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин на їх формування. Теоретичні висновки ілюструються результатами дослідно-експериментальної роботи, проведеної автором.*

Ключові слова: *особистість, суб'єкт навчання, суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини, смислоутворювальні мотиви.*

Abstract. *The article describes the fundamental theoretical positions of personalistic-centered education correlative to professional training of future teachers. The main personal qualities of the student as a subject of education (the level of subjectity, the nature of sense-forming motives, the productivity of training) and the effect of subject-subject relations on its forming are determined and analyzed. The theoretical conclusions are illustrated by the results of experimental work carried out by the author.*

Keywords: *personality, subject of education, subject-subject relations, sense-forming motives.*

Постановка наукової проблеми. На сучасному етапі еволюції суспільства відбувається переосмислення фундаментальних філософсько-психологічних засад освіти людини – її законів, закономірностей, принципів, змісту і, відповідно, форм, методів, засобів, освітніх технологій – та переорієнтація їх на ідеал гуманістичної, людиновідповідної освіти. Гуманістична парадигма освіти виявляє себе у застосуванні особистісного, діяльнісного, суб'єктного, аксіологічного, компетентнісного й інших підходів та їх комбінацій у вихованні і навчанні. Відповідні зрушення відбуваються й у професійній підготовці майбутніх педагогів.

Короткий аналіз досліджень проблеми. Представниками гуманістичної педагогіки і психології, теоретиками особистісно орієнтованого підходу в освіті є такі зарубіжні й вітчизняні вчені, як Г.О. Балл, Є.В. Бондаревська, С.У. Гончаренко, І.А. Зязюн, О.В. Киричук, В.Г. Кремень, А. Маслоу, Р. Мей, Дж. Олпорт, С.І. Подмазін, В.В. Рибалка, К. Роджерс, В.В. Серіков, В.О. Сухомлинський, В. Франкл, Е. Фромм, А.В. Хуторський, І.С. Якиманська та багато інших. Вони роблять акцент на загальнолюдських цінностях, інтересах, почуттях, емоціях, особистісних смислах у навчанні. Як зазначає Є.В. Бондаревська, мета особистісно орієнтованого навчання – не сформувані і навіть не виховати, а знайти, підтримати, розвинути Людину в Людині, урухомити механізми самопізнання, самоактивізації, самоактуалізації, саморозвитку, саморегуляції, самоосвіти тощо, необхідні для становлення самодостатнього унікального особистісного образу.

Вихідні методологічні положення системи особистісно орієнтованого навчання визначає, наприклад, І.С. Якиманська. Коротко їх можна сформулювати так: опора на інтереси, здібності, ціннісні орієнтації та суб'єктивний досвід кожного студента; вільний вибір студентом предметного матеріалу, методів і форм власної освіти; варіативність змісту освіти. Особистісний підхід у навчанні вимагає спеціальних форм і методів організації (особливу цінність тут мають самоорганізуючі форми і методи), особливого змісту (змістом такої освіти є власна діяльність студента), різноманітних способів роботи та їх послідовності, спеціально підготовленого викладача, засобів навчання. На перший план тут виходять діалогічні й евристичні методи навчання та опора на особисті інтереси й досвід кожного студента.

Мета і завдання статті. У статті ми намагатимемося розкрити сутність особистісного підходу у професійній підготовці майбутніх учителів трудового навчання та технологій, проілюструвавши основні його положення результатами власної дослідної роботи, що проводилася на технологічному факультеті Національного університету «Чернігівський колегіум».

Виклад основного матеріалу. Провідними поняттями, що ними оперує гуманістична педагогіка і психологія, є поняття «людина», «особистість», «суб'єкт», «особистісні смисли», «цінності», «відповідальність», «творчість», «свобода» тощо. Поняття особистості – одне з найбільш багатозначних. У всьому спектрі теорій особистості можна віднайти такі основні трактування: «Кожна людина – особистість» (еквівалентність особистості за критерієм Homo sapiens); «Особистість – психологічно зріла людина з власною життєвою позицією» (за критерієм суб'єктності); «Далеко не кожна людина – особистість. Нею є лише видатна людина. Бути особистістю – шлях обраних» (особливе положення людини у соціумі). Не дивлячись на різноплановість поглядів, очевидне одне: особистість – це передусім соціальна якість кожного людського суб'єкта, що регулює його відносини з навколишньою дійсністю й іншими суб'єктами. Для системи освіти учень або студент – це особистість, що перебуває на етапі становлення себе як суб'єкта соціальних відносин, що шукає засоби самопізнання і самовиховання. Особистісний підхід у педагогіці

передбачає допомогу студенту в усвідомленні себе особистістю, розкритті власних прихованих можливостей, в актуалізації потреб у творчості.

Істотною особливістю особистісно орієнтованого навчання є його продуктивність. Продуктивному навчанню найбільш відповідають поняття «пізнання», «дослідження», «створення», «розробка» тощо, а не традиційні – «засвоєння» чи «вивчення». Тобто навчання розуміють як процес творчої діяльності людини. У творчому акті народжуються нові знання, ідеї, цінності, які стають особистим надбанням творця: навчання – не «передача знань», а народження, відкриття знань у творчому акті.

Студент є суб'єктом власної освіти і має усвідомлювати повну відповідальність за обраний професійний шлях і своє майбутнє як єдиний автор своєї долі. Під становленням суб'єктності ми розуміємо усвідомлення людиною своєї виключної значущості у власному житті і діяльності, усвідомлення джерела своєї активності у собі самому, а не у зовнішніх впливах світу й інших людей. В освітньому процесі студент має усвідомлювати себе рівноправним і рівновідповідальним поряд з викладачем, провідним чинником у формуванні самого себе як майбутнього професіонала і цілісної самобутньої особистості. Самоусвідомлення себе суб'єктом передбачає внутрішню свободу, незалежність думки і поведінки, самостійність у прийнятті рішень, готовність нести повну відповідальність за усі свої дії, віру у своє «Я».

Від ступеня суб'єктності студента залежить рівень його пізнавальної активності. Якщо ступінь суб'єктності низький, студент буде сприймати себе лише як об'єкт впливу викладача, мимовільно надаючи йому провідну роль в освітньому процесі, у керуванні власним становленням. Його позиція буде пасивною, виконавською. Він свідомо чекатиме постійного стимулювання, контролювання й інструктування з боку інших. Це позиція маріонетки.

Високий рівень суб'єктності студента надає його пізнавальній діяльності осмисленого характеру і самостійності. Студент сприймає себе як головний суб'єкт освітнього процесу, усвідомлює свою відповідальність за хід і результат власного навчання. Він здатен сам мотивувати, організовувати, керувати, аналізувати, контролювати й оцінювати власну діяльність. Високий ступінь суб'єктності передбачає також високий рівень розвитку творчих здібностей.

Враховуючи останнє, ми розпочати дослідну роботу з визначення ступеня суб'єктності студентів – майбутніх учителів трудового навчання та технологій. Однією із базових складових суб'єктності людини вчені вважають особисту внутрішню відповідальність. В інтерпретації американського психолога Дж. Роттера вона звучить як «інтернальний локус контролю». Для його вимірювання ми обрали тест-опитувальник суб'єктивної локалізації контролю С.Р. Пантелєєва і В.В. Століна, розробленого спеціально для студентів [2, с. 495-500]. Отже, більшість опитаних показали середні (4-7 за стандартною шкалою) показники інтернальності, що свідчить про невисокий рівень внутрішньої відповідальності. Найвищого рівня інтернального локусу контролю (10 за стандартною шкалою) не показав жоден із опитаних студентів.

Головним індикатором суб'єктності людини виступають смислоутворювальні мотиви особистості. Тому, очевидно, причини невисокого

рівня суб'єктності слід шукати у мотиваційно-ціннісно-смысловій сфері людської психіки. Психолого-педагогічні дослідження давно підтвердили той факт, що від сили і структури мотивації залежить навчальна активність і успішність студентів. «Сильні» і «слабкі» студенти розрізняються не за рівнем інтелекту, а саме за типом, якістю і силою навчально-пізнавальних мотивів.

Мотиви навчання, як відомо, поділяють на внутрішні і зовнішні, а зовнішні, у свою чергу, – на позитивні (мотиви досягнення успіху) і негативні (мотиви уникнення неприємностей). Навчальну діяльність спонукають, як правило, не один мотив, а їх комбінація. Найкращий варіант: поєднання зовнішнього мотиву досягнення з внутрішнім мотивом пізнання. Внутрішній мотив – це пізнавальний інтерес, коли студент може сказати: «Я навчаюся заради самого процесу пізнання. Мені цікаво і приємно отримувати нові знання». На жаль, почути таку відповідь у бесідах зі студентами можна нечасто. Переважна більшість опитаних студентів керуються у своїй освіті зовнішніми мотивами. З метою визначення характеру цих мотивів ми використали тест-опитувальник МУН (мотивація успіху-невдачі) А.О. Реана [1, с. 189-190]. За результатами опитувальника приблизно 60 % студентів керуються у своїй навчальній діяльності мотивами досягнення успіху, близько 10 % – уникнення невдачі, решта – не мають яскраво вираженого мотиваційного полюсу. Під час вільних бесід зі студентами ми з'ясували, що основними мотивами досягнення є «отримання» вищої освіти, самоствердження, достойне влаштування свого подальшого життя та ін. Мотивами уникнення невдачі є різного роду страхи перед батьками, викладачами, групою, військовою службою тощо.

Зниження внутрішньої навчальної мотивації веде до появи низки негативних явищ, що спостерігаються останнім часом у навчальному процесі ВНЗ: різке падіння відвідуваності занять, причому уже на молодших курсах; зниження вимог до рівня і якості знань та вмінь студентів; байдужість студентів до власної освіти. За нашим переконанням, головна причина усіх цих явищ криється у тому, що студенти не бачать особистісного сенсу у змісті того навчального матеріалу, що їм пропонується. Звичайно, величезний негативний відбиток на характер смислоутворювальних мотивів накладає незадоволеність студентів обраною професією із-за відомих соціально-економічних причин (шкільний вчитель – професія непрестижна і непробудкова).

У наукових джерелах читаємо: «смислоутворювальним мотивом є не будь-яка спонук до діяльності, а усвідомлена диспозиція поведінки, синтез усвідомленого переживання потреби і мети діяльності та можливостей її реалізації, що веде до здійснення ціннісного вибору. Смислоутворювальний мотив відповідає на питання «Задля чого людина діє?», «Який сенс і кінцева мета її діяльності?». Звідси висновок: для ефективного здійснення будь-якої діяльності, в тому числі і навчальної, необхідно чітко знати її сенс і уявляти кінцеву мету. На жаль, як засвідчують наші спостереження, анкети і бесіди, студенти не вміють ставити перед собою власні навчальні цілі. Більшість з них навіть ніколи про це не замислювались. Бо за студентів навчальні цілі завжди визначають викладачі. Однак, так чи так певні навчальні цілі, хай навіть неусвідомлені, у студентів існують завжди, і вони, при глибокому їх розгляді,

часто зовсім не співпадають з цілями, визначеними викладачем. Адже викладач формулює деяку абстрактну, загальну і тому нічийну, відчужену мету. Навчальний матеріал він викладає так, як зручно і зрозуміло для нього. Зовнішня заданість цілей і змісту освіти призводить до формалізму в навчанні, утрати інтересу до процесу пізнання, гіперболізації значення оцінки або балів, націленість на залік чи екзамен, а не на знання і вміння.

Вивчення продуктів навчальної діяльності студентів також дає багатий матеріал для роздумів. У матеріалізованих продуктах (виробах, малюнках, креслениках, проектах, курсових, дипломних роботах тощо), як у дзеркалі, відображається внутрішній світ людини, що їх створила, уся повнота її розуму, почуттів і здібностей, ставлення до праці й до самої себе, рівень майстерності тощо. На власному досвіді ми переконались: якщо студент виконуватиме певне завдання, виходячи з особистої потреби (опора на особистісні смисли і цілі), якщо постійно вселяти йому впевненість у тому, що він може більше й краще (опора на позитивне в студенті, підвищення рівня посягань, авансування успіху), якщо його постійно повертати до своєї особи (опора на суб'єктивний досвід), він перестає бути байдужим до завдання, а намагається зробити краще, внести щось нове, своє, навіть відкриває в собі нові здібності (наприклад, художні). Значний ефект також дає об'єктивна самооцінка свого виробу і рефлексія власної діяльності. Трапляється, що, усвідомивши низьку якість свого продукту, недостойну власної гідності, студент повністю переробляє роботу, причому з власної ініціативи.

Критеріями оцінки і самооцінки навчально-творчої продукції студентів в освіті особистісно орієнтованого типу є не ступінь її наближення до зразка, а ступінь її відмінності, новизни, оригінальності, особистий внесок, значущість для особистісного і професійного розвитку, трудомісткість виконаної роботи, якість її оформлення, користь для себе і для інших, логічність та аргументованість доводів, здатність захопити присутніх на захисті тощо.

Висновки. Узагальнюючи результати нашого теоретико-практичного дослідження, можемо зробити такі основні висновки:

1). Особистісний підхід у професійно-педагогічній освіті вимагає переведення стосунків між викладачем і студентом у план суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Для цього необхідним є:

- визнання студента провідним суб'єктом освітнього процесу, зміна ролі викладача з інформатора і контролера на роль фасилітатора;
- безумовна повага і довіра до кожного студента, опора на позитивне у студентів, на його особистісні цілі і смисли, його досвід;
- здатність викладача викликати своїми діями активну розумову й емоційну діяльність студентів, володіння діалогічними та евристичними методами навчання.

2). Особистісно орієнтована освіта вимагає спеціальних форм і методів організації навчання (діалогічних, евристичних, самоорганізуючих, надання простору свободи вибору і творчості, навчання на високому рівні складності), формування змісту освіти на діяльнісно-творчій основі, спеціальних засобів

навчання, що враховують стрімкий прогрес інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел:

1. Бордовская Н.В., Реан А.А. Педагогика. Санкт-Петербург, 2007. 304 с.
2. Практикум по возрастной психологии / Под ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко. Санкт-Петербург, 2002. 694 с.